

CONSIDERAȚII ISTORICO-ARHEOLOGICE PRIVIND GENEZA ȘI EVOLUȚIA ORAȘELOR MEDIEVALE DIN SUD-VESTUL MOLDOVEI

de ALEXANDRU ARTIMON

Problema genezei și dezvoltării orașelor din patria noastră preocupă de mult timp istoriografia românească.

În diverse studii monografice, în lucrări de sinteză sau în articole de întindere mai mică cercetătorii au căutat să explice geneza orașelor și evoluția lor istorică¹.

Din cauza rarității izvoarelor documentare au rămas încă multe probleme nerezolvate în explicarea procesului de formare a orașului în țara noastră. În acest scop, pentru cunoașterea mai temeinică a timpului când a apărut viața urbană în cadrul societății românești un rol important revine arheologiei, care aplicată la studierea genezei orașelor, deschide perspective de cercetare cu totul noi.

Ample cercetări arheologice întreprinse la Suceava², Iași³, București⁴, Tîrgșor⁵, Baia⁶, au demonstrat că în aceste centre orașul s-a format dintr-o așezare sătească, dintr-o piață temporar organizată. Unele dintre aceste așezări, inițial deschise, s-au fortificat ulterior cu șanțuri și valuri de apărare.

În ultimii ani investigațiile privind cunoașterea orașului medieval românesc au cunoscut o amploare deosebită. Cu ocazia unor cercetări metodice, a unor descoperiri întâmplătoare, cât și datorită lucrărilor edilitar — gospodărește s-au scos la lumină vestigii arheologice de in-

1 O bibliografie pentru acest aspect al istoriei noastre vezi la Paul Cernovodeanu și Constantin Rezaचेvici, *Înfăptuiri și priorități în mediivistica românească*, în *Revista de istorie*, nr. 7—8, tom. 38, 1980, p. 1319 și urm.

2 M. D. Matei, *Contribuții arheologice la istoria orașului Suceava*, București, 1963; M. D. Matei, *Civilizație urbană medievală românească. Contribuții (Suceava pînă la mijlocul secolului al XVI-lea)*, București, 1989.

3 Alexandru Andronic, *Iași pînă la mijlocul secolului al XVII-lea*, Iași, 1986; Al. Andronic, *Contribuții arheologice la istoria orașului Iași în perioada feudală*, în *Arheologia Moldovei*, I, p. 271.

4 Ștefan Olteanu, *Geneza orașului: București în lumina cercetărilor recente*, în *Materiale de istorie și muzeografie*, II, 1965, p. 23 și urm.; Panait I. Panait, *Începuturile orașului București în lumina cercetărilor arheologice*, în București, 5, p. 7—24.

5 Ștefan Olteanu, *Cercetări cu privire la geneza orașelor medievale din Țara Românească*, în *Studii*, 6, 1963, p. 1255—1282.

6 E. Neamțu. V. Neamțu, Șt. Cheptea, *Orașul medieval Baia în secolele XIV—XVII*, I, Iași, 1980; II, Iași, 1984.

stimabilă valoare pentru elucidarea unor date privind cultura materială și spirituală urbană din țările române.

Între orașele care au beneficiat de o atenție sporită în cercetarea trecutului lor istoric sînt și cele din sud — vestul Moldovei Bacău, Tg. Trotuș și Adjud. Cercetările arheologice întreprinse în aceste vechi centre urbane s-au soldat cu descoperirea unor date importante privind geneza și evoluția lor istorică în secolele XIV—XVII⁷.

Pe această linie se înscrie studierea arheologică a trecutului istoric al Bacăului situat în partea de est a subcarpaților Moldovei în zona de confluență a râului Bistrița cu Siretul, la o altitudine de circa 170 m⁸. El a fost întemeiat la un vad al Bistriței, aproape de vărsarea acestuia, anume acolo unde râul era tăiat de o ramură a marelui drum transcontinental care, pornind de la Dunăre, mergea de-a lungul Siretului spre miazănoapte⁹. Această poziție naturală, deosebită de favorabilă, a făcut ca teritoriul să fie locuit din cele mai vechi timpuri, după cum o dovedesc descoperirile arheologice efectuate în zona central — estică a orașului, pe terasa inferioară a Bistriței, unde au fost surprinse urme de locuire din epoca bronzului, din secolele IV—V și VI—VII e.n.¹⁰.

Pentru înțelegerea corectă a problemelor legate de începuturile acestui vechi oraș românesc este necesar să ne referim la cele mai vechi izvoare scrise.

Într-adevăr, unanim acceptată pînă în prezent e opinia că prima mențiune documentară certă a Bacăului este în privilegiul comercial acordat de domnitorul Moldovei, Alexandru cel Bun la 6 octombrie 1408 negustorilor din Liov. În acest act se menționează că pentru postavurile pe care le vor duce în Țara Românească ei vor plăti în afară de vama principală din Suceava și o vamă de doi groși de grivnă, în Bacău. Dacă vor aduce din Țara Românească „fie piper, fie lînă sau orice“ vor plăti pentru 12 cîntare o jumătate de rublă de argint în Bacău și o rublă întreagă în Suceava. Iar dacă vor duce postavuri la Brasov, atunci vor plăti în Bacău un gros și jumătate. Iar la întoarcere din Transilvania vor da de fiecare povară la Bacău doi groși. Dacă vor aduce peste de la Brăila vor plăti la vama de margine de la Bacău cîte un gros și jumătate. În sfîrșit, pentru ceara pe care o importă din Țara Românească sau de la Brasov vor da de fiecare „piatră“ cîte un gros la Bacău¹¹. Nu mai este cazul să ne referim la importanța deosebită a aces-

7 Vezi articolele: Al. Artimon, *Contribuții arheologice la istoria orașului Bacău*, în *Carpica*, XIII, 1981, p. 13—27; Idem, *Orașul medieval Tg. Trotuși în lumina datelor istorico-arheologice*, în *Carpica*, XIV, 1982, p. 93—137; Idem, *Contribuții arheologice la istoria Adjului*, în *Carpica*, VIII, 1976, p. 235—253.

8 V. Cucu, *Orașele României*, București, 1970, p. 183.

9 Constantin C. Giurescu, *Tîrguri sau orașe și cetăți moldovene din secolul al X-lea pînă la mijlocul secolului al XVI-lea*, București, 1967, p. 178.

10 Ioan Mitrea și Al. Artimon, *Descoperiri prefeudale la Curtea domnească-Bacău*, în *Carpica*, IV, 1971, p. 225—252.

11 M. Costăchescu, *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. II, Iași, 1932, p. 631—632.

lui document privind Bacăul. În același timp el nu ne clarifică problemele de început ale acestui oraș. Admițând că la această dată așezarea de la Bacău era numită „forum“ în actele redactate în latina medievală sau „tîrg“ în cele slavo-române, ar însemna că atunci ajunsese în plin proces de urbanizare. Materialele arheologice scoase la iveală ne oferă posibilitatea de a considera că în Moldova medievală au existat, în forme specifice, centre urbane de tipul *forum*, *oppidum*, *civitas*.

Există însă și alte argumente care pledează în favoarea unei atestări mai timpurii a orașului. În elucidarea acestei probleme istoricul ieșean Ștefan S. Gorovei într-un documentat studiu asupra începuturilor orașului emite ipoteza menționării lui încă din perioada anilor 1391—1392.

Pe baza analizei unor documente externe controversate, cercetătorul ieșean ajunge la concluzia că un important act papal din secolul al XV-lea și care se referă și la țara noastră este autentic. Este vorba de bula papală adresată din Florența, la 15 septembrie 1439, de papa Eugeniu IV, episcopul catolic al Severinului, în problema a doua dintre episcopiile catolice din Moldova Siretul și Bacăul. Despre episcopia Bacău scrisoarea papală menționează că a fost întemeiată de papa Bonifaciu IX în al treilea an al pontificatului său, adică în intervalul noiembrie 1391 — noiembrie 1392 (știind că el a fost ales ca papă la 2 noiembrie 1389)¹².

Valoarea acestui document este deosebită, pentru că înființarea unei episcopii la Bacău la 1391/1392 ar atesta, implicit, importanța așezării la acea dată și existența unei însemnate populații autohtone, de rit ortodox (pe lângă cea catolică) dat fiind tocmai rolul misionar ce se atribuia acestor episcopii „din părțile schismaticilor“.

O altă problemă importantă pentru istoria Bacăului este și aceea că în secolul al XV-lea, în unele documente emanând de la autorități ecleziastice catolice este desemnat *civitas*. În asemenea acte, folosirea apelativului *civitas* nu e, de obicei întâmplătoare în terminologia documentelor emise de autorități ale bisericii catolice, pentru că el desemnează un oraș în care se află sediul (scaunul) unui episcop, adică un oraș episcopal.

Astfel, într-o scrisoare din 5 martie 1431, trimisă din Baia de episcopul catolic Ioan de Ruza, către episcopul Cracoviei se arată că responsabilul acestor refugiați „eretici“ (husiți) primise din partea lui Alexandru cel Bun „un loc de locuință în orașul Bacău — în civitate Baku — unde trăiește ca un adevărat eretic, avînd pe lângă el un apostol din ordinul minoriților (adică un călugăr franciscan)“¹³. Nu mai suscită nici o discuție faptul că în prima jumătate a veacului al XV-lea, în Moldova, Bacăul era considerat un oraș de rang episcopal.

¹² Ștefan S. Gorovei, *La începuturile orașului Bacău*, în *Carpica XV, III—XIX*, 1987.

¹³ *Călători străini despre Țările Române*, I. București, 1968, p. 65.

Un alt document, extrem de interesant, a fost descoperit într-un volum din seria Regesta Lateranensia și a fost publicat la Roma abia în 1970. Este vorba de răspunsul adresat din Roma, la 15 aprilie 1400, de papa Bonifaciu IX, magistrului și fraților din ordinul Ospitalier al Sfântului Ioan (Cavalerii Ioaniți), aflați într-o localitate numită în adresă *Bachovia* iar în text — *Civitas Bachovien (sis)* ¹⁴.

Aceste documente sînt extrem de interesante pentru lămurirea datelor de început ale orașului, mai ales că alte izvoare scrise, mai vechi, încă nu s-au descoperit pînă în prezent.

În clarificarea genezei orașului și a evoluției lui în timp, un rol important revine cercetărilor arheologice.

Primele investigații au fost efectuate în zona central-estică a orașului, în curtea bisericii Precista. Cu acest prilej au fost scoase la lumină fundațiile Curții domnești ridicate de Alexandru, fiul lui Ștefan cel Mare ¹⁵. Continuarea cercetărilor în zona imediat apropiată Curții domnești ne-a prilejuit constatarea existenței unei așezări medievale din a doua jumătate a secolului al XIV-lea — primele decenii ale veacului al XV-lea ¹⁶. Acest nivel de locuire, anterior Curții domnești, a fost surprins în toată suprafața cercetată. Cu această ocazie s-au dezvelit cinci locuințe și două cuptoare. Nu încapе nici o îndoială că au fost mai multe locuințe, așa cum rezultă din găsirea în perimetrul săpat a unor numeroase fragmente ceramice, urme de vatră și chirpic, dar ele au fost distruse de intervențiile ulterioare legate de amenajarea Curții domnești, iar mai târziu de cimitirul medieval care a luat ființă în jurul bisericii Precista.

În locuințe și cuptoare s-a găsit un bogat material arheologic compus din ceramică, monede și obiecte din metal (piroane, cuțite, cuie, virfuri de săgeți, cataramе, unelte meșteșugărești și de pescuit). Aceste materiale sînt deosebit de prețioase pentru stabilirea unui tablou al vieții oamenilor ce au locuit în această perioadă (a doua jumătate a secolului XIV — prima jumătate a secolului XV) la Bacău. În zona cercetată s-au găsit și bucăți de zgură și lupe care provin cu certitudine de la atelierele unor meșteșugari ce au existat la Bacău în acea vreme. Merită să relevăm și descoperirea unor monede emise de domnitorii Moldovei precum Petru Mușat (1375—1391), Ștefan I Mușat (1394—1399) și Alexandru cel Bun (1400—1432).

Cercetările arheologice întreprinse în zona bisericii Precista au contribuit la clarificarea unor date privind începuturile orașului Bacău încă din secolul al XIV-lea. În același timp, trebuie să relevăm că și în alte puncte ale orașului s-au întreprins investigații arheologice

¹⁴ Dumitru Zaharia, *Revista Arhivelor*, an. L, vol. XXXV, nr. 1, 1973, p. 112.

¹⁵ Iulian Antonescu, *Curțile domnești de la Bacău*, în *Carpica*. II. 1969, p. 331—342.

¹⁶ Al. Artimon și I. Mitrea, *Așezarea medievală din secolele XIV—XV de la Curtea domnească-Bacău*, în *Carpica*, VIII, 1976, p. 191—224.

care au permis să identificăm vatra veche de formare a orașului¹⁷. Astfel, în curtea catedralei Sf. Nicolae și în zona adiacentă s-au întreprins investigații arheologice în perioada anilor 1971—1972 și 1983. În suprafața cercetată s-a observat că cel mai vechi nivel de locuire aparține secolului XIV. În această zonă s-au găsit fragmente ceramice identice cu cele descoperite la biserica Precista și datale în a doua jumătate a secolului XIV — prima jumătate a secolului XV. De asemenea, s-a găsit o monedă din categoria jumătăților de groși, emisă de domnitorul Alexandru cel Bun la 1408.

În anul 1983, cu prilejul dezvelirii bisericii de piatră, în partea de nord s-a descoperit o locuință aparținând unui meșteșugar construită la sfârșitul secolului XIV și incendiată în a doua jumătate a veacului XV. În umplutura pământului scos din această locuință s-au găsit numeroase fragmente ceramice, obiecte de fier și os și bucăți de zgură și lupe care provin cu certitudine de la atelierul acestui meșteșugar.

Cercetările arheologice au avut ca rezultat principal dezvelirea fundațiilor unei biserici anterioare actualei catedrale Sf. Nicolae (construită între anii 1848—1850). În urma observațiilor întreprinse a reieșit că biserica are o lungime de 18m, iar în interior de 15m. Ea este alcătuită din altar, naos și pronaos. Absida altarului de formă poligonală este formată din cinci laturi la exterior și semicirculară în interior. Pronaosul de formă poligonală este alcătuit din trei laturi, atât la exterior, cât și la interior. Această dispunere a altarului și pronaosului corespunde cu cea a bisericii din Bălinești, ridicată între anii 1494—1499 de logofătul Tăutu Ion, mare dregător al lui Ștefan cel Mare. În partea exterioară a altarului au fost surprinse trei contraforturi. Investigațiile întreprinse au arătat că biserica avea absidele laterale semicirculare.

În concluzie, se poate preciza că biserica a fost construită la sfârșitul secolului al XV-lea în plan treflat, cu abside laterale semicirculare, absidele altarului și pronaosului fiind poligonale.

Imediat după construirea bisericii, în jurul ei a început să se formeze un cimitir, iar mormintele cele mai vechi dezvelite sînt din prima jumătate a secolului al XVI-lea.

Investigațiile arheologice întreprinse în interiorul bisericii au arătat că monumentul după refaceri repetate în decursul vremurilor a fost distrus la mijlocul secolului al XIX-lea și s-a ridicat actuala catedrală, între anii 1848—1850.

Merită de semnalat și faptul că în zona catedralei Sf. Nicolae, la 30 m spre nord, în anul 1966 au fost găsite morminte, din care, la unul s-a identificat o monedă emisă de domnitorul Moldovei, Ștefan al II-lea (1433—1435).

Este în afară de orice îndoială că în zonă a existat o mai veche biserică din secolul XIV, cu morminte din prima jumătate a sec. XV.

¹⁷ Al. Artimon, *Contribuții arheologice la istoria orașului Bacău*, în *Carpica*, XIII, 1981, p. 11—27.

O contribuție deosebită la cunoașterea unor aspecte din istoria orașului au adus-o cercetările arheologice întreprinse în 1975, pe strada Lucrețiu Pătrășcanu la nr. 14, în grădina locuitorului Dobre Anastas, unde s-au identificat urmele vechii episcopii catolice a orașului. Din datele arheologice a reieșit că aici a fost biserica catedralei catolice ridicată la sfârșitul veacului al XIV-lea, iar mormintele din jurul acesteia (din care s-au dezvelit 20) sînt din secolele XV—XVII¹⁸.

Cercetările arheologice întreprinse la Bacău în perioada anilor 1968—1990 au contribuit în mare parte la clarificarea unor probleme privind geneza și dezvoltarea orașului Bacău. Ele au scos la iveală materiale bogate care sînt în măsură să ne ofere unele indicii asupra dezvoltării târgului Bacău, despre care mențiunile documentare de la începutul secolului al XV-lea ne vorbesc de un punct vamal important pentru economia statului moldovean¹⁹.

Cercetările arheologice au dovedit că în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, așezarea de la Bacău se transformase într-un centru meșteșugăresc și comercial însemnat pentru așezările care gravitau în jurul lui.

Descoperirea unor cuptoare de ars oale, a unor ateliere meșteșugărești în vatra veche a orașului ne documentează faptul că acest oraș avea o importanță deosebită pe drumul comercial al Moldovei spre Țara Românească și cu ramificațiile lui spre Transilvania. Pe baza descoperirilor arheologice, se poate emite ipoteza că la sfârșitul secolului al XIV-lea așezarea omenească de la Bacău ajunsese la un anumit nivel de dezvoltare în drumul spre urbanizarea lui. Descoperirea aici a numeroase obiecte lucrate de meșteri localnici sau provenite pe calea schimbului din țările vecine, demonstrează existența la finele veacului al XIV-lea a unor elemente din domeniul producției și desfacerii.

La mijlocul veacului al XV-lea Bacăul se transformase într-un oraș înfloritor în care seseau „negustori fie din țara noastră, fie din țară străină”²⁰. În această perioadă și în mod special odată cu stabilirea reședinței la Bacău a lui Alexandru, fiul lui Ștefan cel Mare, orașul intră într-o nouă fază, aceea a maturizării trăsăturilor citadine.

Aici se ridică în a doua jumătate a secolului al XV-lea Complexul de clădiri ce formau Curtea domnească. Necesitatea ridicării acestui edificiu domnesc a fost determinată și de existența aici a unui nod de intersecție a principalelor drumuri comerciale din partea central-vestică a Moldovei. Pe aici trecea drumul moldovenesc care venea dinspre nord pe Valea Siretului și mergea la Galați cu ramificațiile spre Țara Românească. De asemenea, în Bacău ramificațiile drumului Siretului se intersectau cu drumurile sării și păcurii care veneau de la Ocna pe Valea Tazlăului și de la Moinești pe Valea Trebeșului. Tot de la Bacău

18 *Ibidem*, p. 23.

19 M. Costăchescu, *op. cit.*, vol. II, Iași, 1931, p. 631—632.

20 *Documente privitoare la istoria României*, A, veacul XIV—XV, vol. I. p. 291.

se putea ajunge în Transilvania pe drumul Oituzului. Acest important nod rutier a determinat pe Ștefan cel Mare să stabilească la Bacău reședința domnească pentru fiul său Alexandru și să construiască aici un complex de clădiri ce formau Curtea domnească. De aici se putea supraveghea zona de sud a Moldovei cu deosebită atenție spre Transilvania și Țara Românească.

Prima mențiune documentară despre existența unei curți domnești la Bacău apare în actul dat de Ștefan cel Mare la 20 aprilie 1491 prin care dăruiește mănăstirii Tazlău un sat ascultător de aceste curți²¹.

Relatări despre Curtea domnească de la Bacău sînt foarte puține și reamintim aici descrierile călătorului străin Bandini, venit în acest oraș la 1646 și în care arată că în partea de miazăzi era un palat aflat în ruine²².

Alte știri existente în arhivele din secolele XVIII—XIX sînt foarte vagi și care nu ne dau posibilitatea cunoașterii Curții domnești din Bacău.

În aceste condiții un rol important a revenit cercetărilor arheologice întreprinse între anii 1967—1968 (săpături realizate de profesorul Iulian Antonescu) și care s-au soldat cu descoperirea fundațiilor Casei domnești²³, ce făcea parte din complexul Curților domnești. Reluarea investigațiilor în anii 1970—1971 s-au soldat cu dezvelirea integrală a acesteia, avînd dimensiunile în exterior de 17,90 x 8,50 m.

Cu acest prilej s-a constatat că pivnița Casei domnești se compunea din două încăperi :

a) Încăperea mare (dimensiunile de 12,50 x 6,20 m) are patru stîlpi în axul longitudinal. Stîlpii de capăt cu dimensiunile de 1,08 x 1,05 m și 1,12 x 0,95 m sînt adosați pereților, atît în elevație cît și în fundație. Stîlpii din mijloc, cu dimensiunile de 1,23 x 0,99 m, sînt lucrați din piatră brută legați cu mortar. În peretele de est sînt două nișe gemene cu arce din cărămidă. Rolul acestor nișe era acela de a ilumina această încăpere, iar a stîlpilor de a sprijini bolta beciului, construită din cărămidă.

b) Încăperea mică (camera scărilor) are dimensiunile de 6,25 x 2,15 m. În peretele de nord și cel ce desparte camera mică de cea mare au fost descoperite urmele treptelor de lemn. S-au identificat 11 trepte. Golul de comunicare între încăperi are un frumos ancadrament de piatră înalt de 1,88 m. În peretele de nord al camerei scările, în dreptul platformei de pornire a treptelor sînt două nișe gemene cu arce și zidărie de cărămidă, folosite pentru iluminat.

Casa domnească avea la suprafață cel puțin un parter și un etaj în care se aflau camerele voievodale cu pereți căptușiți cu plăci de teracotă smălțuită și nesmalțuită, cît și sobe de încălzit avînd cahle cu reprezentări florale, geometrice, heraldice și zoomorfe.

21 M. Costăchescu, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, I, Buc., p. 463—465.

22 V. A. Urechia, *Codex Bandinus*, București, 1895, p. 43.

23. Iulian Antonescu, *op. cit.*, p. 331—342.

Tot în această zonă a bisericii Precista, cercetările arheologice întreprinse între anii 1984—1990 au determinat descoperirea părților subterane ale turnului de apărare al Curții domnești, de plan dreptunghiular, cu laturile în exterior de 12,80 x 10,80 m și ziduri groase de 1,40 m. În interiorul construcției au fost amplasați doi stilpi de piatră cu dimensiunile de 1,10 x 1,05 m, dispuși axial, la interval de 2,70 m unul de altul și care aveau menirea de a susține bolta din cărămidă a beciului. În partea de est a construcției era intrarea în beci, care se făcea printr-o încăpere (gîrlici) din zid, în lungime de 2,20 și lățime de 1,00 m. Cu acest prilej au fost dezvelite 9 trepte de intrare în beci, construite din pietre legate cu mortar, fiecare cu o lățime de 0,30 m.

Poziția în care a fost amplasată această construcție, forma și dimensiunile ei, adîncimea fundațiilor conduc la ipoteza că aici se află turnul-locuință al Curții domnești, înalt de cca. 25 m, cu beci și locuințe la parter și etaj, cu creneluri la partea superioară și care avea rolul de a supraveghea întreaga zonă central-estică a orașului, pe importantul drum comercial de pe Valea Siretului cu ramificațiile lui spre Țara Românească și Transilvania. În această clădire erau adăpostiți cei care alcătuiau corpul de pază al Curții domnești²⁴.

Coroborarea izvoarelor scrise cu cele arheologice ne-au condus la ipoteza că aceste construcții au fost ridicate după anul 1476.

Date importante s-au obținut asupra perioadei de funcționare a Casei domnești și turnului de apărare, cît și a vremii cînd au fost distruse aceste construcții. Din datele arheologice obținute a reieșit că ele au funcționat pînă în prima jumătate a secolului al XVI-lea. Astfel, în ultimul strat de umplură din pivnița camerei scărilor a Casei domnești, format din pietre, cărămizi, mortar, fragmente ceramice, cărbune, cenușă și obiecte de fier s-a descoperit o monedă de argint, de tipul dinar, emisă în anul 1517 de Ludovic al II-lea, pentru Ungaria²⁵. Descoperirea acestei monede, în ultimul strat ce provenea de la incendierea și dărîmarea construcției, ne arată clar că distrugerea complexului Curților domnești a avut loc după anul 1517, probabil în perioada domniei lui Ștefăniță Voievod (1517—1527), sau a primei domnii a lui Petru Rareș (1527—1538). Imediat după aceasta în jurul bisericii Precista și al acestor construcții distruse a început să funcționeze un cimitir de caracter orășenesc. La cele mai vechi morminte s-au găsit monede de la 1538, 1543, 1556 emise de Ferdinand I pentru Ungaria. Din totalul celor 93 morminte dezvelite s-a constatat că 15 sînt din secolul al XVI-lea, 8 din secolul al XVII-lea, 27 din secolul al XVIII-lea și 43 din secolul al XIX-lea²⁶.

²⁴ Vezi rezultatele cercetărilor la Al. Artimon, *Date istorice și arheologice cu privire la Curtea domnească din Bacău*, în *Monumente istorice și de artă*, 2, 1987, p. 7—9; Al. Artimon, *Noi contribuții arheologice privind Curtea domnească din Bacău*, în *Carpica*, XVIII—XIX, p. 285—300.

²⁵ Al. Artimon, *Monumente istorice și de artă*, 2, 1987, p. 6.

²⁶ *Ibidem*, p. 6.

Este în afară de orice îndoială că stabilirea reședinței la Bacău a lui Alexandru, fiul lui Ștefan cel Mare a contribuit la dezvoltarea și înflorirea acestui centru urban. Prezența Curții domnești la Bacău a avut o influență pozitivă în dezvoltarea vieții urbane.

Din analiza datelor istorice și a celor arheologice reiese faptul că așezarea medievală care s-a dezvoltat pe locul actualului oraș Bacău s-a putut transforma într-o așezare orășenească datorită dezvoltării forțelor de producție și diviziunii sociale a muncii din epoca feudală și în al doilea rând datorită poziției sale geografice favorizată de clima prielnică, de bogății naturale și cu o populație aflată în creștere. Acest proces istoric a avut loc în a doua jumătate a secolului al XIV-lea.

La aceasta se mai adaugă și faptul că în jurul orașului exista o centură de sate care din punct de vedere economic gravitau către acest centru urban. Menționăm în această direcție faptul că pe baza izvoarelor scrise s-au identificat un număr de mai bine de 30 sate atestate documentar în secolul al XV-lea și situate într-o zonă ce nu depășea 30 km²⁷.

Într-adevăr zona pastoral — agrară din jur complementa și configura caracterul și de târg pentru satele situate pe văile celor două râuri ale Bistriței și Siretului.

Un aspect important în dezvoltarea vieții social-economice a orașului l-a constituit și organizarea lui administrativă. Prezența instituțiilor domnești, a Curții domnești a determinat o nouă organizare, în ocolul domnesc.

O zonă de circa 350 km², cuprinzând zece sate cu hotarele lor în care se găseau bogate resurse economice și oameni în slujba curții au fost considerate domnești, iar hotarele lor „loc gospoda“. Așezate în jurul Curții domnești, a hotarului târgului, acestea au constituit ocolul domnesc al Bacăului²⁸. Din acest ocol făceau parte satele Buncști, Gherărești, Vlăsinești, Manoilești, Radomirești, Malurile, Fintinele, Trebes, Valea Seacă și Albeni.

Locuitorii satelor care au aparținut ocolului domnesc se ocupau cu agricultura, creșterea vitelor, viticultura, pescuitul, grădinăritul albinăritul. Locuitorii din târgul Bacău se ocupau cu meșteșugurile, comerțul, dar și cu îndeletniciri agricole.

Descoperirea unor numeroase unelte meșteșugărești și agricole, a unor vase de diferite tipuri, din care de import, a unor monede emise de domnitorii Moldovei, iar altele străine (poloneze, ungurești, germane, raguzane, turcești) arată dezvoltarea acestui centru urban în secolele XIV—XVII.

27 Aristide Ștefănescu, Emil I. Emanai și Al. Artimon, *Orașul de reședință și zona sa înconjurătoare din Moldova și Țara Românească*. în Revista muzeelor, 1, 1986, p. 59.

28 Gheorghe Burlacu, *Ocolul domnesc al Bacăului (sec. XV—XVIII)*, în Carpica, XIII, 1984, p. 29 și urm.

Un alt centru urban din partea de sud-vest a Moldovei a fost Trotușul situat în apropierea unei vechi și însemnate ocne de sare și totodată în locul de unde începea drumul care, suind pe apa Oituzului răspundea în Transilvania la Brețc și de acolo, prin târgul Secuiesc, la Brașov.

Zona în care s-a format orașul se afla în depresiunea Trotușului, locuită din cele mai vechi timpuri, după cum o dovedesc cercetările arheologice²⁹. Menționăm descoperirea unor așezări din epoca neolitică epoca bronzului, din hallstatt. O semnificație aparte reprezintă cercetările arheologice care au documentat existența civilizației tracogeto-dacice de pe Valea Trotușului.

Continuitatea de locuire este dovedită de descoperirile arheologice din secolele IV—XI efectuate la Vișoara-Tg. Trotuș, Gura-Văii, Bogdănești, Gutinas, Oituz și Borzești. În veacurile următoare se constată o dezvoltare accentuată a așezărilor sătești, menționate ulterior și în izvoarele scrise. Din rîndul acestora se va detașa acea așezare care se află situată într-o poziție mai bună geografică, la intersecția unor drumuri comerciale și în apropierea unor locuri bogate în resurse ale solului și subsolului.

În aceste condiții și aflat în preajma celui mai mare depozit natural de sare din Moldova, a luat ființă și s-a dezvoltat în a doua jumătate a secolului al XIV-lea așezarea cu caracter urban, Trotușul.

Prima mențiune documentară a Trotușului apare în privilegiul comercial acordat de domnitorul Alexandru cel Bun, negustorilor lioveni la 6 octombrie 1408³⁰. Orașul mai apare, menționat și în privilegiile comerciale ulterioare din 18 martie 1434³¹, 29 iunie 1456³² și 3 iulie 1466³³.

În secolul XV Trotușul se transformase într-un centru înfloritor meșteșugăresc și comercial. În această vreme negustorii trotușeni au început să concureze cu brașovenii care făceau comerț în aceste locuri. Astfel, la 26 mai 1435 domnitorul Moldovei Ștefan Voievod, a poruncit judecătorilor săi din Trotuș să vegheze ca să nu mai fie împiedicați și păgubiți negustorii brașoveni³⁴. La 1466 Trotușul este desemnat „oraș“ într-un act emis în această localitate³⁵.

Ștefan cel Mare domnitorul Moldovei, întărea un privilegiu la 1502 pentru citoria sa de la Putna, prin care să ia în fiecare an de la ocna noastră de la Trotuș, cîte o sută cincizeci de drobi de sare³⁶.

29 Vezi pentru aceasta notele 1—9 de la articolul, Al. Artimon, *Orașul medieval Tg. Trotuș în lumina dateilor istorico-arheologice*, în *Carpica*, XIV, 1982, p. 93—94.

30 M. Costăchescu, *op. cit.*, II, p. 631.

31 *Ibidem*, p. 669.

32 *Ibidem*, p. 789.

33 I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, p. 274.

34 M. Costăchescu, *op. cit.*, vol. II, p. 677.

35 M. Dan, *Cehi, slovaci și români în veacurile XIII—XVI*, Sibiu, 1944, p. 161, nota 62.

36 I. Bogdan, *op. cit.*, I, p. 93.

Date importante despre oraș și construcțiile sale le avem consemnate în documente și memoriile unor călători străini ce au vizitat și orașul Trotuș. La acest oraș se refereau călătorii străini Bernardino Quirin la 1589³⁷, Andrei Bogoslavič la 1623³⁸, Paolo Bonici la 1632³⁹, Bartolomeo Bassetti la 1640⁴⁰, Pietro Diodato la 1641⁴¹ și Bandini la 1646⁴².

Cu toate acestea, știrile păstrate despre oraș sînt insuficiente în clarificarea unor probleme privitoare la geneza acestui centru urban și la dezvoltarea sa economică în secolele XIV—XVII.

Un rol însemnat în elucidarea unor aspecte privitoare la cunoașterea istoriei acestui oraș îl aduc cercetările arheologice.

Primele investigații au început în 1976 în locul „Tarna Nouă” din partea de nord a actualei localități Tîrgu Trotuș. Ele au continuat an de an și s-au soldat cu rezultate deosebite pe linia clarificării unor etape din formarea și dezvoltarea orașului. Menționăm descoperirea unor numeroase locuințe, ateliere meșteșugărești, cuptoare și gropi menajere din secolele XIV—XVII⁴³.

În perimetrul cercetat s-au dezvelit integral sau parțial pînă în prezent 32 locuințe, din care 12 aparțin secolelor XIV—XV și 20 sînt din secolele XVI—XVII.

Cercetarea metodică a construcțiilor orășenești ne-a arătat că majoritatea caselor sînt de suprafață cu pivniță, dar sînt și unele adîncite. Ele au fost formate din două sau mai multe încăperi, înălțate pe un subsol al cărui pereți erau căptușiți cu blăni de stejar sau brad, îmbucate în stilbi puternici care se ridicau deasupra solului, constituind scheletul principal al casei. O încercare de reconstituire ne arată că partea deasupra solului era ridicată din birne, peste care se aplicau muiele sau sipci întretăiate, lipite în interior și exterior cu un strat de lut. Între birne și peretele pivnitei se bătea pămînt pe o lățime de 0.50 m. În interior peretii erau lutuiți și văruiți.

Au fost descoperite locuințe cu pivnițe lucrate din bolovani de rîu legați cu lut galben. Menționăm locuințele L₁, L₁₈, L₁₉, L₂₄, L₂₅, I. Unele din acestea sînt de dimensiuni mari, cum este cazul locuinței 32 cu o suprafață de 56 m² și o adîncime a beciului de 2,00 m.

Un loc central în casă unui orășean din această vreme îl ocupă soba, formată din plăci de ceramică (cahle) decorate cu motive geometrice și florale stilizate sau antropomorfe, heraldice și zoomorfe.

37 Călători străini despre țările române, IV, p. 39.

38 *Ibidem*, V, p. 6.

39 *Ibidem*, V, p. 19—20.

40 *Ibidem*, V, p. 186.

41 *Ibidem*, V, p. 249.

42 V. A. Urechia, *Codex Bandinus*, București, 1895, p. 52.

43 Al. Artimon, *Orașul... op. cit.*, p. 99—114; Al. Artimon, *Descoperirile arheologice de la Tg. Trotuș din anii 1983—1986*, în *Carpica*, XVIII—XIX, p. 319, vezi nota 1 de la acest articol; Al. Artimon, *Cercetările arheologice de la Tg. Trotuș, din anii 1987—1989*, în *Carpica*, XX, 1989, p. 221 și urm.

În zona supusă cercetării s-a scos la lumină fundațiile unei biserici din secolul al XIV-lea și un cimitir din veacurile XV—XVII⁴⁴.

Aceste cercetări au avut loc între anii 1981—1983 și 1990—1992, iar secțiunile și casele trasate ne-au oferit posibilitatea obținerii unor importante date privind situația stratigrafică din interiorul și exteriorul bisericii. Cu acest prilej s-au clarificat toate datele ce se referă la perioada de construire a bisericii, a refacerilor întreprinse, cât și vremea când a fost distrusă. De asemenea s-au adus precizări importante privind evoluția cimitirului medieval, a perimetrului lui și timpul când a fost abandonat⁴⁵. Din datele obținute a reieșit că biserica a fost construită în secolul XIV având într-o primă etapă fundația umplută cu bolovanii de râu, iar la suprafață susținea o construcție de lemn. După o anumită perioadă de funcționare s-a produs un incendiu, probabil, la mijlocul secolului al XV-lea, așa cum rezultă din descoperirea în acest strat de arsură a unor fragmente ceramice, cât și a unei monede anepigrafice (jumătate gros), destul de corodată și emisă în timpul domnitorului Alexandru cel Bun (1400—1432).

După refacerea bisericii și funcționarea ei într-o anumită perioadă de timp, se produce un incendiu mult mai puternic și care distruge complet construcția. Din analiza materialelor arheologice, cât și din situația stratigrafică, reiese că acest incendiu a avut loc la sfârșitul secolului al XV-lea. După această vreme se produc refaceri complete și se ridică biserica din zid. În această situație biserica va dura pînă în a doua jumătate a secolului al XVII-lea când va fi abandonată și dezafectată.

Biserica descoperită la Tg. Trotuș face parte din tipul de construcții de plan dreptunghiular cu absida altarului aproape semicirculară. În exterior biserica are o lungime de 17,80 m și o lățime de 6,80 m.

Cu prilejul cercetărilor arheologice s-a observat că după construirea bisericii, în jurul ei a început să se formeze un cimitir. Cu această ocazie au fost dezvelite un număr de 152 morminte de adulți și copii, constituind dovada că este vorba de un cimitir obișnuit. Precizăm că necropola n-a fost cercetată în întregime, dar limitele cimitirului au fost surprinse în toate părțile de sud, nord, est, și vest.

Perioada de funcționare a cimitirului este cuprinsă între secolele XV—XVII și nu există decît cîteva suprapuneri de morminte.

Din cele 152 morminte, un număr de 50 aparțin veacului al XV-lea, 77 secolului al XVI-lea și 25 veacului XVII.

Cercetarea arheologică întreprinsă la cimitirul bisericii în campaniile de săpături din anii 1981—1983 și 1990—1992 ne-a oferit posibilitatea să emităm ipoteza că necropola cuprindea o suprafață de cca.

44 Al. Artimon, *Noi contribuții arheologice privind istoria așezării urbane de la Tg. Trotuș*, în *Carpica*, XVI, 1984, p. 101—186.

45 Al. Artimon, *Noi contribuții...* op. cit.; Al. Artimon, *Biserica și necropola medievală de la Tg. Trotuș, Considerații finale*, Comunicare susținută la sesiunea de rapoarte arheologice de la Iași din mai 1992.

4750 m² și avea cca. 1350 morminte. În cadrul investigațiilor arheologice s-au mai descoperit 10 cuptoare, 3 ateliere meșteșugărești (unul din secolul XV și două din secolul XVI) și 18 gropi menajere (10 aparțin secolelor XIV—XV și 8 sînt din secolele XVI—XVII).

Referitor la cuptoare s-a precizat că două sînt de ars oale (unul de la sfîrșitul secolului al XV-lea, celălalt din secolul XVI), iar 8 cuptoare sînt de uz casnic, din care 7 sînt din secolele XIV—XV și unul din secolul XVI.

O semnificație aparte o reprezintă dezvelirea unei locuințe atelier aparținînd unui meșteșugar (bijutier). Din observațiile efectuate a reieșit că această locuință-atelier a fost construită în prima jumătate a secolului al XVI-lea și a dăinuit pînă la mijlocul veacului al XVII-lea. În locuință, pe lângă ceramica de uz casnic și ceramică ornamentală, s-au găsit numeroase deșeuri din tablă folosită la confecționarea unor inele. Unele dintre acestea erau în stare de prelucrare, altele gata prelucrate. Pentru confecționarea inelelor, meșteșugarul a folosit unelte ca toporas, dorn, străpungător și numeroase cutitase de tipul celor cu peduncul și cu lama mult curbată. Aici s-au găsit inele gata confecționate ce aveau veriga din tablă de bronz, iar placa din monede ce circulau în această vreme în Moldova ⁴⁶.

Bogăția și varietatea materialului arheologic scos la iveală cu prilejul săpăturilor arheologice ne arată că acest oraș, situat într-o poziție geografică admirabilă, în apropierea graniței dintre Moldova și Transilvania, cunoaște o dezvoltare însemnată în secolele XV—XVI. Fiind un important centru vamal, avînd în apropiere ocele de sare, era firesc să fie un centru de producere și desfacere, la care participau meșteșugarii și marea majoritate a țăranilor din satele aflate în zona de influență a orașului.

Este cunoscut faptul, întilnit și la alte orașe din țara noastră, că un rol deosebit în evoluția lui istorică l-a avut și centura de așezări rurale din jurul Tg. Troțuș care din punct de vedere economic gravitau către acest centru urban. Pe baza studierii documentelor interne s-au identificat 35 de sate atestate documentar în secolul XV și situate într-o zonă ce nu depășea 30 km ⁴⁷.

Descoperirile monetare impun anumite constatări referitoare la activitatea comercială a locuitorilor din orașul Tg. Troțuș. Relevăm descoperirea unor monede emise de voievozi din Moldova, monede transilvănene, ungurești, poloneze, germane, raguzane, turcești.

Pe baza materialului arheologic descoperit în vatra veche a orașului reiese faptul că Troțușul era un centru cu activitate productivă a locuitorilor ei, dar și centru de schimb așa cum este reflectat în documentele vremii și în descoperirile monetare.

46 Al. Artimon, în *Materiale*, XIV, Tulcea, 1980, p. 612—617.

47 Aristide Ștefănescu, Emil I. Emandi și Alexandru Artimon, *op. cit.*, p. 274.

Materialul arheologic pune în evidență faptul că locuitorii Trotusului au acordat o anumită atenție îndeletnicirilor agricole.

Deosebit de semnificativă pentru evoluția orașului o reprezintă producția meșteșugărească și activitatea comercială.

Materialele arheologice reflectă faptul că orășenii de la Trotuș au acordat o valoare mare calității produselor ce le confecționau și care aveau menirea să reziste concurenței atât din interiorul țării, cât și din exterior.

Un loc important în viața economică a orașului a revenit meșterilor care se îndeletniceau cu prelucrarea fierului. S-au descoperit numeroase unelte și un rol important au acordat meșteșugarii din acest oraș pentru prelucrarea diferitelor piese de fier necesare pentru construirea și dotarea locuințelor (cuie, piroane, țiței, balamale, închizători pentru uși și ferestre, lacăte). De asemenea au confecționat și alte obiecte ca torți pentru vase, cuțite, potcoave pentru cai și boi, piese de haransament (zăbale de diferite tipuri, verigi, cataramă, scări de șa, pintoni) și piese de armament — pumnale, săbii, sulite, săgeți etc.

Nu au lipsit meșterii care se îndeletniceau cu prelucrarea aramei, prezența lor fiind pusă și pe existența în cadrul săpăturilor arheologice a unor lingouri, foi de aramă.

Descoperirea atelierului unui meșteșugar ce confecționa podoahe (inele) pentru nișa orașului reflectă stadiul de dezvoltare în care ajunsese producția din acest oraș.

Nu lipsite de importanță sînt și produsele ceramice. Sînt cunoscute numeroase vase descoperite aici și care ne dovedesc că ceramica parcurge un drum continuu ascendent în secolele XIV—XVII.

Calitatea pastei, îmbogățirea repertoriului de forme, odată cu recurența unor motive ornamentale cu largă circulație, arderea înfriită, oxidantă și reducătoare, sînt caracteristici care ne dovedesc că meșteșugul olăritului atingea treptat una dintre cele mai înalte culmi ale dezvoltării sale.

Un alt aspect important îl constituie prezența la Trotuș a meșteșugarilor, aproape din toate branșele ca moșari, berari, măcelari, postăvari, croitori, curelari, blănari, fierari, zugravi etc. În izvoarele documentare sînt menționați în această vreme Iacob Curelarul, Ioan Coiocarul și Rusu Fierarul din Tg. Trotuș⁴⁶.

Trotușul devine un centru însemnat al schimbului de mărfuri interne. El era și centru de tranzit, de vînzare — cumpărare și de vîmuire a mărfurilor străine sau moldovene tranzitate sau neguțătore de negustori străini sau moldoveni.

Trotușul avea strînse relații comerciale cu Brașovul. În secolul XVI domnia moldoveni au luat o serie de măsuri menite să ducă la

⁴⁶ R. Manolescu, *Comerțul Țării Românești și Moldovei cu Brașovul* (secolele XIV—XVI), București, 1965, p. 200.

îngrădirea negoțului brașovenilor în țară. În timpul lui Alexandru Lăpușneanu, Anton, cămăraș de ocne, vestește negustorilor din Brașov și din Transilvania că domnul țării a orînduit să fie patru bilciuri pe an în Trotuș și anume la 26 septembrie, 8 noiembrie, 16 ianuarie și a treia duminică după paști.

„La aceste zile să veniți domnia voastră cu marfă la Trotuș și în aceste zile veți găsi boi și vaci, pește și de toate cite se află în țara noastră. Iar în alte zile nu e iarmaroc și domnia voastră să nu vă osteniți căci nu veți găsi nimic“⁴⁹. În secolul XVI sînt menționați negustori din Tg. Trotuș ca Toma în 1543, Gavrilă în 1545, Ioan și Cîrstea în 1546, Petre în 1547 și 1549⁵⁰.

Datele arheologice și izvoarele scrise reliefează și dezvoltarea culturii în orașele medievale românești, aspect ce a fost analizat de unii cercetători⁵¹. Dezvoltarea meșteșugarilor impune însușirea unor elemente de cultură, necesare la măsurători, schițe, calcule sumare, incipții. Acest lucru reiese în evidență și prin descoperirea unor cahle bogat ornamentate și cu inscripții.

Participarea negustorilor din orașele moldovene la negoțul intern și extern le impunea să cunoască scrisul, cititul și socotitul.

În vederea consemnării unor evidențe și transferul unor proprietăți funciare din oraș și tranzacții comerciale se întocmeau registre speciale numite catastife. Într-un act domnesc de întărire din 21 iulie 1589 a unor vii din Tg. Trotuș se menționează că „sînt scrise și în catastihul orașului“⁵². Pentru întocmirea lor sînt menționate în documente diecii — scriitorii de acte, printre care sînt amintiți Ionașco diac la 24 octombrie 1598 din Tg. Trotuș și Ion diac la 3 octombrie 1598⁵³.

Unii scriitori de acte cu o pregătire superioară erau folosiți de domn și în misiuni diplomatice, ca Iacob notarul (literatus) din Tg. Trotuș, trimis de Alexandru Lăpușneanu la principele Transilvaniei, Ioan Sigismund Zapolia la 22 mai 1561 și 12 decembrie 1564⁵⁴.

Documentele evidențiază că în orașe, care erau centrele cele mai populate și mai dezvoltate din punct de vedere economic existau con-

49 I. Bogdan, *Documente moldovenești din secolele XV—XVI în arhivele Brașovului*, București, 1905, p. 62—63.

50 R. Manolescu, în *Analele Universității București*, Istorie, anul XX, 1, 1971, p. 57.

51 R. Manolescu, în *Analele Universității București*, Istorie, anul XX, 1, 1971, p. 61—70; R. Manolescu, *Cultura orășenească în Moldova în a doua jumătate a secolului al XV-lea*, în *Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare*, București, 1964, p. 47—95.

52 *Documente privind istoria României*, A. Moldova, veacul XVI, vol. III, p. 433.

53 R. Manolescu, *op. cit.*, p. 70.

54 *Ibidem*, p. 70.

diții pentru dezvoltarea învățămîntului. În orașe s-au înființat școli pe lângă cancelaria domnească sau pe lângă biserici, reședințe episcopale.

Unii copii și tineri din orașe mergeau și la colegii și universități peste hotare. Între studenții din Moldova care frecventau Universitatea din Cracovia este menționat, la anul 1490, un anume Paulus Pauli (din Troțuș)⁵⁵.

Din documentele istorice reiese că orașul a fost reședință unui vechi ținut moldovean căruia i-a dat și numele său. Ținutul Troțușului e constatat documentar la 18 februarie 1466 prin care Ștefan cel Mare întărește lui Ioaniș Izvoreț satul Munte, ținutul Troțuș, pe care acesta l-a cumpărat de la Ivanco Ungureanu și de la soția sa, fiica lui Turău⁵⁶.

Organizarea orașului Tg. Troțuș, era la fel ca și în celelalte orașe din Moldova, conținînd unele elemente din viața orașului polon și din Transilvania cum au arătat unii cercetători⁵⁷.

Organele locale (șoltuz și pîrgari) erau desemnate anual de obștea tîrgoveților, din rîndul meșteșugarilor, negustorilor, dar și dintre cultivatorii, în funcție și de elementul etnic la Baia, Siret, Roman, Bacău, Huși, Tg. Troțuș⁵⁸. La Huși și Bacău și la Tîrgul Troțuș, alternativ un an era un șoltuz ungar (primarius iudex) și alt an, unul român⁵⁹.

În lumina izvoarelor scrise sfatul orășenesc de la Tg. Troțuș era alcătuit dintr-un șoltuz sau cu alți termeni groff sau voit și din 12 pîrgari, aleși de comunitatea orășenească. Soltuzul și pîrgarii formau sfatul mic, alături de care există și un sfat mare, alcătuit din locuitori de vază ai orașului, numiți „sfetnicii tîrgului“⁶⁰.

Pecetea Tîrgului Troțuș avea ca emblemă un braț cu un ciocan în mîină și era în legătură cu exploatarea sării din apropierea orașului.

Cercetările desfășurate pînă în prezent în această așezare au impus constatarea că cele mai vechi urme de cultură materială medievală datează din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, iar așezarea de aici cunoaște o înflorire deosebită în secolele XV—XVI. În secolul al XVII-lea și îndeosebi începînd cu mijlocul acestui veac se observă o stagnare a dezvoltării acestui oraș, cauzată și de dese intervenții ale trupelor străine (tătărăști, turcești, poloneze, ungurești) ce au loc în această vreme în Valea Troțușului.

55 *Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare*, București, 1964, p. 80—81.

56 *D. R. H., A, Moldova*, II, p. 188.

57 D. Ciurea, în *Anuarul Institutului de istorie și arheologie*. Iași, VII, 1970, p. 25.

58 D. Ciurea, în *Anuarul Institutului de istorie și arheologie*. Iași II. 1965, p. 183—185.

59 *Ibidem*, p. 183.

60 *Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare*, București, 1964, p. 56—57.

Decăderea orașului la sfârșitul veacului al XVII-lea va determina pe mulți orașeni să se refugieze într-o zonă mai apărată natural, pe locul unde va lua ființă și se va dezvolta centrul urban Tg. Ocna.

Cercetările arheologice de la Tg. Trotuș au dus, fără îndoială la îmbogățirea cunoștințelor noastre privind geneza și evoluția orașului din patria noastră. În același timp trebuie să arătăm că mai sînt lacune în cunoașterea multiplelor aspecte privind începuturile și evoluția orașului și pe care cercetările de la Tg. Trotuș care sînt încă în curs de desfășurare — coroborate cu cele întreprinse în alte centre urbane vor trebui să le înlăture.

O semnificație deosebită pentru geneza și evoluția orașelor care fac obiectul acestui studiu o constituie și studierea centrului urban Adjud, situat pe drumul Siretului și menționat documentar pentru prima oară în privilegiul comercial din 9 aprilie 1433 acordat de domnitorul Moldovei, Iliș Voievod sașilor din cele șapte scaune ale Transilvaniei⁶¹.

Astfel, în acest act se precizează că la intrarea negustorilor sași în Moldova să se evalueze toate mărfurile lor „în oppido nostro Egdhalma“, adică în orașul nostru Adjud și să plătească, drept vamă de fiecare marcă patru groși. La întoarcere în Transilvania vor plăti aceeași sumă în același oraș, plus, la graniță, vama pentru vitele mari ce vor exporta⁶².

Adjudul este menționat ca punct de vamă și în privilegiul comercial acordat de Ștefan cel Mare liovenilor la 3 iulie 1460 în care „cei care duc postavuri în Țara Românească, pe drumul de pe Valea Siretului, vor avea să dea, în afară de vama principală de la Suceava și cîte doi zloți de care în tirgul Romanului, în Bacău, în Adjud și în Putna⁶³.

Trebuie să arătăm că acest Adjud al privilegiilor comerciale din 1433 și 1460 n-a fost pe locul orașului Adjud de astăzi. El se află în zona actualului sat Adjudul Vechi, așa cum au demonstrat-o și cercetările arheologice întreprinse în această localitate⁶⁴.

61 M. Costăchescu, *Documente moldovenesti înainte de Ștefan cel Mare*, II, p. 646—648.

62 *Ibidem*, p. 646—648.

63 I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, București, 1913, p. 274.

64 Merită de menționat și opinia lui C.C. Giurescu, *Tirguri sau orașe și cetăți moldovene din secolul al X-lea pînă la mijlocul secolului al XVI-lea*, București, 1967, p. 177, confirmată și de cercetările arheologice din anii 1974, 1978—1980 (vezi pentru aceasta Al. Artimon, *Contribuții arheologice la istoria Adjudului (sec. XIV—XVII)*, în Carpica, VIII, 1976, p. 235—253; Al. Artimon și A. Paragină, *Raport preliminar de cercetare arheologică al Adjudului Vechi*, în *Materiale și cercetări arheologice*, Oradea, 1979, p. 370; Al. Artimon și A. Paragină, *Descoperirile de epocă feudală de la Adjudul Vechi* (jud. Vrancea), în *Materiale și cercetări arheologice*, XIV, 1981, p. 591—597; Alexandru Artimon și Anton Paragină, *Descoperirile arheologice de la Adjudul Vechi și semnificația lor istorică*, în *Studii și Comunicări*, IV, 1981, Focșani, p. 149—155.

Atît din documentele scrise, cît și din cercetările arheologice reiese că vatra tîrgului era permanent surpată, la viitori, ceea ce a determinat pe tîrgoveți să părăsească vechea așezare, spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea — hrisovul de întemeiere al noului tîrg poartă data de 15 februarie 1795 și a fost emis de domnul Moldovei, Mihail Șuțu⁶⁵.

Din documentul emis la 1795 reiese că și alte considerente au determinat pe tîrgoveți să se mute și anume poziția retrasă față de artera comercială existentă acum „văzînd strîmtorile și nealisverșiurile lor, ce aveau la tîrgul Adjudul — aflîndu-se la loc depărtat de drumul cel mare — au fost siliți a-și căuta alt loc să fie de aleșverîș și întemeierea lor...”⁶⁶.

Cercetările arheologice întreprinse în vatra Adjudului Vechi au dovedit că acest centru făcea parte din rețeaua de tîrguri moldovene menționate în documentele din secolul al XV-lea. În acest sens relevăm investigațiile arheologice din 1974.

Printre descoperirile valoroase menționăm o locuință-bordei, distrusă în cea mai mare parte de revărsările Siretului și care datează de la începutul secolului al XIV-lea⁶⁷. În urma dezvelirii resturilor acestei locuințe, în umplutura pămîntului scos de aici, s-au găsit numeroase fragmente ceramice, lucrate la o roată mai înceată, avînd în compoziție un lut de calitate inferioară, predominînd nisipul cu granulație medie și mare și cu multe pietricele. Cu acest prilej s-a putut reconstitui gura unui vas, avînd un diametru de 16 cm. și fiind lucrat din pastă cărămizie, cu buza răsfrîntă în afară și gîtul scund. La partea superioară a vasului, pe umărul lui, se observă urme de decor conștînd din linii orizontale. Celelalte fragmente ceramice provin de la vase mari și mici, unele avînd buza ușor răsfrîntă în afară și cu o sântuire în interior. Ceramica de acest tip își găsește analogii în descoperirile de la Suceava⁶⁸, datată la începutul secolului al XIV-lea.

Mult mai numeroase sînt descoperirile arheologice de la sfîrșitul secolului al XIV-lea — începutul secolului al XV-lea. În zona cercetată în anii 1974, 1978—1980 s-au găsit numeroase fragmente ceramice confecționate din pastă de culoare cărămizie și mai rar cenusie și care provin de la vase de diferite tipuri, lucrate la roată rapidă. Ele au apropiate analogii cu ceramica găsită la Suceava, Iași, Baia și Barău⁶⁹.

Tot din această vreme (sec.XV) s-a descoperit un cuptor de uz casnic, distrus în mare parte de degajările de pămînt efectuate aici în vederea amenajării unui loc pentru prelucrarea asfaltului necesar construirii drumului Adjud — Podu-Turcului. Cuptorul era ridicat pe un

65 *Documente privitoare la istoria economică a României, Orașe și tîrguri, Moldova*, seria A, vol. II, București, 1964, p. 22—23.

66 *Ibidem*, p. 22.

67 Al. Artimon, *Contribuții...* p. 237—239, fig. 3/1—5.

68 M. D. Matei, *Contribuții arheologice la istoria orașului Suceava*, București, 1963, p. 37, fig. 7/1.

69 Al. Artimon, *Contribuții...* p. 241, fig. 4, vezi notele 26—29.

strat de pietre de riu lutuite, iar în interiorul lui s-au găsit numeroase fragmente ceramice ce proveneau de la vase de diferite tipuri borcane, căni cu gura trilobată, ulcioare, castroane, pahare cu analogii în obiecte de acest tip găsite la Bacău, Iași, Suceava și datate în secolul al XV-lea⁷⁰.

În toate zonele cercetate s-au găsit locuințe de suprafață și adîncite în pămînt, cuptoare și gropi menajere datînd din secolele XVI—XVII. Materialul arheologic recuperat este format din ceramică de uz casnic, ceramică ornamentală (cahle), obiecte de fier, (cuie, piroane, cuțite, scoabe etc.) și monede⁷¹. Locuințele sînt de formă rectangulară lucrate la suprafață în tehnica paiantei, ori adîncite în pămînt și la care era întrebuițat în mare măsură materialul lemnos și avînd acoperișul în două ape. Tot în această zonă s-au descoperit și cuptoare de ars oale.

Unul din aceste cuptoare a fost găsit în marginea de sud a punctului „Lutărie“. Deși acest cuptor a fost în mare parte distrus de oamenii care procurau lut de aici pentru amenajările lor gospodărești, s-au putut face unele observații cu privire la modul de construcție a lui. S-a constatat că în interiorul lui se află un pilon central care susținea grătarul pe care erau așezate vasele. Vatra camerei de foc era puternic arsă. Fragmentele de la boltă și grătar erau prăbușite în interiorul camerei de foc. Fragmentele ceramice recuperate din cuptor proveneau de la vase lucrate din pastă fină, cărămie, conținînd nisip în compoziție, prevăzute cu smalt brun în interior și cu dungi pictate în humă roșie sau brună la exterior. De asemenea au mai fost descoperite și fragmente lucrate din caolin cu smalt verde-oliv la exterior și cu ornamente din linii incizate. Ceramica găsită aici datează din secolele XVI—XVII⁷².

Cercetările arheologice întreprinse la Adjudul Vechi în anii 1974, 1978 și 1979 au identificat un cimitir din secolele XVI—XVIII. Cu prilejul cercetărilor s-au dezvelit un număr de 25 morminte care făceau parte dintr-un întins cimitir⁷³. Din constatările efectuate a reieșit că gropile mormintelor tăiau nivelul de călcare a așezării din secolele XIV—XV, fiind ușor adîncite în solul viu. La mormintele cercetate s-au găsit monede ungurești, poloneze și turcești din secolele XVI—XVIII. Condițiile existente nu ne-au permis efectuarea unor ample cercetări la cimitirul descoperit în această zonă, din cauza existenței unor construcții edilitar-gospodărești și a terenului plantat cu viță de vie.

Cercetarea metodică a zonei de est a satului Adjudul Vechi ne-a dovedit că vatra așezării a fost permanent distrusă de revărsarea Siretului.

70 Al. Artimon și A. Paragină, *Descoperirile* p. 591—597

71 *Ibidem*.

72 Marilena Florescu și Viorel Căpitanu, *Cercetări arheologice de suprafață în județul Bacău*, în *Arheologia Moldovei*, VI, București, 1969, p. 244.

73 Al. Artimon, *Contribuții...* p. 239—241.

Cercetările arheologice întreprinse au precizat că există o continuitate de viață umană pe aceste meleaguri și că la sfârșitul secolului al XIV-lea așezarea de aici se va transforma într-un oraș ce va cunoaște o înflorire deosebită în a doua jumătate a secolului al XV-lea.

Merită să menționăm faptul că în urma cercetărilor arheologice întreprinse la Adjudul Vevhi s-au făcut observații interesante referitoare la evoluția și dezvoltarea social-economică a acestei așezări. În același timp trebuie să arătăm că o mare parte din vatra vechiului târg a fost distrusă de apa Siretului și acest lucru ne împiedică în a formula unele concluzii referitoare la geneza acestui oraș. În toată zona pe care am cercetat-o se observă existența a numeroase locuințe, cuptoare și gropi menajere din sec. XIV—XV și XVI distruse în mare parte de apa Siretului.

Cu toate acestea trebuie să arătăm că analiza atentă a izvoarelor scrise, dar mai ales a descoperirilor arheologice ne oferă posibilitatea să concluzionăm că Adjudul făcea parte din acea mare grupare de târguri moldovene menționate în documentele din secolul al XV-lea. Situat pe unul din drumurile intens frecventate și anume pe drumul moldovenesc sau al Siretului care se scobora dinspre nord pe valea Siretului și mergea la Galați și, mai departe, cu legătura la Chilia și Cetatea Albă, îndreptându-se spre portul Caffa, Adjudul era unul din centrele principale din această zonă. Aici circulau și produsele comerciale care veneau pe drumul Brașovului, și care aveau itinerariul Brașov-Brețcu-pasul Oituz-Tg. Troțuș-Adjud, de unde se trifurca spre Galați-sau Țara Românească-spre Bacău-Roman-Suceava, Siret, spre Birlad-Vaslui-Iași-Botoșani⁷⁴.

Și în acest oraș ca peste tot în Moldova, se schimbau produse locale și străine. Era un centru de producere și desfacere, antrenând în zona de influență a lui, satele din jur. Ca peste tot în Moldova și în Adjud, circulau monedele străine (ungurești, poloneze, turcești, olandeze) cum o dovedesc cercetările arheologice sau descoperirile întâmplătoare efectuate în această localitate.

În secolele XIV—XVII, Adjudul era un centru înfloritor așa cum o arată și descoperirea unor obiecte meșteșugărești, a unor cuptoare de ars oale, a unor cahle și monede. Așezat într-o poziție cu resurse naturale deosebit de bogate, cum reiese și din pecetea orașului (cai și vite), Adjudul participa activ în această vreme la schimbul produselor agricole și animaliere. Călătorii străini care au vizitat Moldova în aceste veacuri remarcă fertilitatea solului și bogăția în grâne și animale⁷⁵.

La conducerea orașului se afla în aceste veacuri un șoltuz și 12 pîrgari, situație similară cu organizarea celorlalte târguri moldovene și

⁷⁴ R. Manolescu, *Comerțul Țării Românești cu Brașovul (secolele XIV—XVI)*, București, 1965, p. 65—66.

⁷⁵ *Hurmuzacii*, VIII, p. 36; *Istoria României*, I, p. 574, nota 3.

conform aserțiunii unor cercetători ca este corespunzătoare cu viața orașului polon și din Transilvania ⁷⁶.

În documentele din anii 1580, 1590, 1601, 1631, 1632, 1686 apar șoluzii Balaș, Stan, Iane, Lucaci, Savin, cu pîrgarii ⁷⁷.

Orașul la care ne-am referit în aceste rînduri a fost și reședința unui vechi ținut moldovean căruia i-a dat numele său. Ținutul Adjudului e constatat documentar la 17 aprilie 1522, așa cum reiese de pe un uric de la Ștefăniță Vodă ⁷⁸.

Treptat viața orașenească în Adjud începe să decadă, ca de altfel în multe târguri din Moldova. Așa cum au arătat unii cercetători decăderea unor orașe e cauzată atît de calamitățile naturale (foamete și epidemiile) cît și de evenimentele politico-militare (invazii și jafuri) care au dus la depopularea multor orașe.

Dacă în 1684 Miron Costin mai menționa târgușorul Adjud ca localitate mai însemnată din județul Putna ⁷⁹, în timpul lui Dimitrie Cantemir, Adjudul își pierduse din însemnătatea lui, judecînd după descrierea ce o face acest domnitor în scrisoarea Moldovei „Adziud, non magni momenti est oppidum, superius ad fluvium Siret” ⁸⁰.

Din această perioadă târgușorul Adjud a decăzut din ce în ce mai mult pînă la sfîrșitul veacului al XVIII-lea, cînd o mare parte din locuitori, îngroziți de pagubele ce cășunau continuu vărsările Siretului se strămutaseră mai spre miazăzi cu vreo 3 km în localitatea denumită de atunci Adjudul Nou (orașul de azi).

Deși cercetările arheologice întreprinse la Adjudul Vechi n-au avut o amploare deosebită, datorită și faptului că vatra veche a așezării a fost distrusă de revărsările Siretului, totuși prin descoperirile efectuate, s-au adus noi dovezi privitoare la cultura materială și spirituală a celor ce au locuit aceste meleaguri, din cele mai vechi timpuri și pînă în secolul al XVIII-lea.

Analiza întreprinsă pe baza izvoarelor istorice și arheologice asupra orașelor Bacău, Tg. Trotuș și Adjud ne-a oferit posibilitatea să consta-

⁷⁶ D. Ciurea, *Noi contribuții privind orașele și târgurile din Moldova în secolele XIV—XIX*, în *Anuarul Institutului de istorie și arheologie*, Iași, VII, 1970, p. 25.

⁷⁷ D. Ciurea, *Organizarea administrativă a statului feudal Moldova (sec.XIV—XVIII)*, în *Anuarul Institutului de istorie și arheologie*, Iași, II, 1965, p. 185 ; C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 178, nota 8 ; *Documenta Romaniae historica*, A, Moldova, vol. XXI, (1632—1633), București, 1971, p. 227 ; D. Ciurea, *Organizarea...* p. 157 ; M. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, V, p. 329 ; *Catalogul documentelor moldovenești din Direcția arhivelor centrale*, Supliment I (1403—1700), București, 1974, p. 91, documentul 202.

⁷⁸ Documente privind istoria României, A. Moldova, veacul XVI, vol. I. p. 197.

⁷⁹ *Archiva*, tom. I, partea I, p. 171.

⁸⁰ D. Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, p. 12.

tăm că ele fac parte din acea mare rețea de centre urbane medievale moldovene ce au luat naștere și s-au dezvoltat în secolele XIV—XV.

Cercetările arheologice au confirmat ipoteza unor istorici care au afirmat pe bună dreptate că orașul medieval românesc este produsul unui îndelungat proces intern social-economic și politic, favorizat și de condițiile istorice de la mijlocul secolului al XIV-lea⁸¹. În aceste condiții primele nuclee urbane au luat naștere în Moldova în acele zone unde au coexistat o mai mare densitate demografică (dovedită de descoperirea a numeroase așezări rurale în zonă), condiții fizico-geografice optime unei evoluții ascendente a societății umane locale și un minimum de securitate politică⁸².

Pe această linie se înscriu și orașele Bacău, Tg. Trotuș și Adjud, care au beneficiat de o piață unică, de condiții fizico-geografice corespunzătoare, o densitate adecvată demografică și situate pe artera unor importante drumuri comerciale.

Din datele de care dispunem pînă în prezent se poate preciza că orașele Bacău și Tg. Trotuș au luat ființă în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, iar Adjudul la sfîrșitul secolului al XIV-lea sau în primul deceniu al veacului al XV-lea.

Procesul de urbanizare a orașelor Bacău și Trotuș a fost accelerat în prima jumătate a secolului al XV-lea.

Orașul Bacău va cunoaște o înflorire deosebită în vremea lui Ștefan cel Mare cînd aici se va edifica pe teritoriul său Curtea domnească, ceea ce va conferi așezării urbane de aici o mai mare securitate politică.

Totodată a crescut și importanța economică a Bacăului și Trotușului care, așa cum se menționează în documentul din 1408⁸³, devin puncte vamale pentru comerțul de tranzit spre Transilvania și Țara Românească, consolidîndu-și poziția de centre de producție și schimb în această parte de sud-vest a Moldovei.

La fel Adjudul va cunoaște o dezvoltare ascendentă în secolul XV, mai ales atunci cînd va deveni un centru vamal, în 1433, pentru mărfurile care se tranzitau spre Transilvania, dar și în Țara Românească.

Este în afară de orice îndoială că studierea unor noi documente, cît și accentuarea cercetărilor arheologice vor aduce noi argumente privind geneza și evoluția orașelor medievale din partea sud-vestică a Moldovei.

În concluzie relevăm faptul că analiza istorică și cercetările arheologice au scos în evidență particularitățile comune pentru cele trei orașe, dar și aspecte proprii privind geneza și evoluția lor istorică.

81 M. D. Matei, în S.C.I.V., 21, 1970, 3, p. 451—463.

82 Alexandru Andronic, *Despre geneza orașului medieval românesc: Modelul Iașiilor*, în Anuarul muzeului județean Suceava, XI—XII, 1984—1985, p. 13A—139.

83 M. Costăchescu op. cit., II, Iași, 1932, p. 631—632.

CONSIDÉRATION HISTORIQUES ET ARCHÉOLOGIQUES
CONCERNANT LA GENÈSE ET L'ÉVOLUTION DES VILLES MÉDIÉVALES DU
SUD — OUEST DE LA MOLDAVIE

Résumé

Dans cette étude l'auteur se réfère aux investigations historiques et archéologiques concernant la genèse et l'évolution des villes de Bacău, Tg. Trotuși et Adjud pendant les XIV-e — XVII-e siècles.

Après une brève description de Bacău, on présente les plus anciennes sources écrites sur ce centre urbain. La première mention documentaire certe de Bacău paraît dans le privilège commercial accordé aux commerçants lioviens, par le prince Alexandre le Bon le 6 octobre 1408.

Il y a néanmoins des arguments qui permettent à quelques chercheurs — sur la base de l'étude des sources écrites — l'hypothèse de l'attestation plus précoce de la ville, pendant les années 1391—1392.

L'auteur présente aussi d'autres documents de la première moitié du XV-e siècle, où on apporte des élucidations sur les dates de l'origine de la ville.

Une signification particulière pour la connaissance de la genèse et de l'évolution de Bacău a été apportée par les recherches archéologiques entreprises dans la zone centrale-estique de la ville, dans la Cour princière par la découverte des logements, des fours, des ateliers artisanaux du XIV-e — XV-e siècles et puis de nouveaux arguments sur les commencements de la ville.

On continue par la présentation des recherches effectuées dans d'autres points de la ville, aussi, où on a découvert des logements, des ateliers et une ancienne église du XIV-e—XV-e siècle.

A base de ces investigations l'auteur arrive à la conclusion que pendant la deuxième moitié du XIV-e siècle, l'habitat de Bacău s'était transformé dans un centre artisanal et commercial important pour les établissements qui gravitaient autour de lui.

Un autre centre urbain de la part de sud-ouest de la Moldavie qui fait l'objet de cette étude est Tg. Trotuș, attesté dans un document pour la première fois le 6 octobre 1408.

Les investigations archéologiques ont prouvé que les plus anciennes traces sur les commencements et le développement de ce centre urbain pendant les XIV-e—XVII-e siècles.

Du centre de la ville les recherches archéologiques ont mis au jour un nombre de 32 logements, parmi lesquels 12 appartiennent au XVI—XV siècles et 20 sont du XVI-e—XVII-e siècles. En outre, on a découvert une église du XIV-e siècles et un cimetière du XIV-e—XVII-e siècle. On a découvert, aussi, 10 fours, 3 ateliers artisanaux et 18 fosses ménagères.

Les investigations archéologiques ont prouvé que les plus anciennes traces de culture matérielle remontent à la deuxième moitié du siècle et l'habitat d'ici connaît un épanouissement particulier au cours du XV-e—XVI-e siècles. Pendant la deuxième moitié du XVII-e siècle on observe un déclin de ce centre urbain jusqu'à sa disparition.

En ce qui concerne la présentation d'Adjud (mentionné dans un document pour la première fois le 9 avril 1433), qui fait partie du groupement des villes de la part de sud-ouest de la Moldavie, l'auteur arrive à la conclusion que pendant les XVe—XVIe siècles, celui-ci connaît un épanouissement particulier reflété dans les sources écrites et dans le matériel récolté à la suite des recherches archéologiques.

En conclusion, l'auteur constate que les villes de Bacău, Tg. Trotuș et Adjud font partie de ce grand réseau de centres urbains médiévaux moldaves qui ont disparu et se sont épanouis pendant les XIVe—XVIIe siècles.